

Dini Kavramların Öğretiminde Semantik Analizlerin Akademik Başarıya ve Kalıcılığa Etkisi*

Öz: Bu çalışmada, dini kavramların öğretimi aşamalarında semantik analizler temel alınarak yapılan öğretimin akademik başarıya ve kalıcılığa etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile bir kavram öğretimi çalışması yürütülmüştür. Uzman görüşleri alınarak belirlenen bir grup dini kavramı kapsayan, yine uzman görüşleri ile geliştirilmiş bir başarı testi, kontrol ve deney grupları olmak üzere oluşturulan iki gurubun öğrenmelerine ön test son test şeklinde uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, dini kavramların öğretiminde semantik analizlere başvurmanın akademik başarıyı artırdığı ve kalıcılığa müspet etkiye bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kavram, Kavram Öğretimi, Semantik Analiz.

Hasan
ÇETİNEL

The Effect of Semantic Analysis on Academic Success and Permanence in the Teaching of Religious Concepts

Abstract: In this study, it is tried to determine the effect of teaching on religious concepts and persistence based on semantic analysis. For this purpose, a concept teaching study was conducted with the students of the Faculty of Theology of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University. A group of religious students who were determined by taking expert opinions were applied as a pre-test post-test to the students of two groups which were formed as a test of achievement, control and experimental groups developed with expert opinions. As a result of the study, it was concluded that applying to semantic analysis in teaching religious concepts increased academic achievement and had a positive effect on permanence.

Keywords: Concept, Concept Teaching, Semantic Analysis.

* Bu makale Prof. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR tarafından yönetilen doktora tezinin bir bölümüdür.

** Dr. Öğr. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi. hasancetinel@gmail.com / hasancetinel@nevsehir.edu.tr – <https://orcid.org/0000-0002-9851-2711>

Giriş

Dil, somut ya da soyut kavramlaştırmalar vasıtası ile evrende var olan tüm varlıklara dair insanın bilgi üretmesine, bu varlıklara dair ürettiği bilgi ve algıları iletişimsel süreçlerle birbirlerine aktarmasına aracılık eder. İnsanın varlığı algılaması, ona dair bir tasavvur geliştirmesi, var olan tüm varlıklar ve türler arasında bir ayırımda bulunması, söz konusu varlık ve türlere dair geliştirdiği adlandırmalar sayesinde mümkün olabilmektedir.

Doğuştan itibaren varlık sahasına giren tüm varlık, olgu ve olaylar hakkında adlandırmalar, kavramlaştırmalar üzerinden yeni öğrenmelerde bulunan insan için doğru kazanılan tüm kavramlar, yeni öğrenmelerin yapıtaşlarıdır. Kavramların tüm kapsam ve içlemiyle öğrenilmesi, bu öğrenmelerin yanlış ve eksik öğrenmelerden arındırılarak kalıcı ve etkili öğrenmelerin gerçekleştirilmesi, okullarda yürütülen öğretim faaliyetleri açısından son derece önem arz etmektedir. Bu noktada; araştırmanın hususiyetlerine geçmeden önce insan öğrenmeleri için böylesine önem arz eden kavram olgusunu ve bu çalışmada kavram öğretimi aşamalarına sunacağı katkıyı ölçülemeye çalıştığımız, dilsel öğeler olan kavramların anlam boyutlarıyla ilgili analitik bir çalışma olan semantiği (anlambilim) ana hatlarıyla ele almak yerinde olacaktır.

Kavramlar, "Bir şeyin, bir nesnenin zihindeki ve zihne ait tasarımı; soyut düşünme faaliyetinde kullanılan ve belli bir somutluk ya da soyutluk derecesi sergileyen bir düşünce, bir fikir ya da ide" şeklinde tanımlanabilir.¹

Kavramların, öğrendiklerimizi sınıflandırma, organize etme ve kapsamlı, karmaşık bilgileri kullanılabilir birimler haline getirmemizi sağlama fonksiyonları vardır.² Bir tümceyi oluştururken yan yana gelen terimlerin yüklendiği fonksiyonu, mantıksal önermeler oluştururken veya tam ve eksiksiz düşünceler meydana getirirken, kavramlar üstlenir. Bir kavramı kazanmak, onu ifade eden terimin anlamını öğrenmeyi ifade eder. Bu sayede kavramlar, düşünülebilen ve zihinde var olan bir şeyi bir başkasından ayırt etmeyi sağlayan tasarımlar, nesnelere ya da olayların ortak özelliklerini kapsayan ve ortak bir ad altında toplayan zihinsel içerikleri ifade etmektedirler.³

1 Ahmet Cevizci, *Büyük Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 1121.

2 Nuray Senemoğlu, *Kuramdan Uygulamaya Gelişim ve Öğrenme* (Ankara: Pegem Akademi, 2001), 102.

3 Cevizci, *Büyük Felsefe Sözlüğü*, 1121.

Okullarda yürütülen eğitim programları çoğu zaman kavram öğretimi ile ilgilidir. Bu sebeple, kavram öğretimi Din Eğitimi Biliminin de konu sahasına girmektedir. Zira Din Eğitimi Bilimi, ilgi sahasına diren alanlarda “dinin öğretilebilirliği ve niçin, nasıl, nerede, hangi araç ve gereçlerle öğretilebilirliğini araştırır ve sonuçları din eğitimcilerine sunar.”⁴

Öğretim stratejilerinin hızla geliştiği günümüzde, din eğitimi süreçlerinin daha etkin yürütülmesi için stratejiler geliştirmek ve din eğitimcilerinin etkinliğini artıracak fikir ve araçlar araştırmak Din Eğitimi Biliminin temel işlevlerindedir.⁵

Öğrencinin kavram öğrenmesi ya da yanlış öğrendiği kavramı düzelterek yeniden öğrenmesi konusunda başarısı, büyük ölçüde öğretmenin öğretim becerisiyle ilgilidir. Ülgen, okullarda yürütülen kavram öğretimi sürecinin sınırlılıklarından bir tanesi olan “öğrenme ortamının yetersizliği” başlığı altında şu hususun altını çizer: Okullarda kavram öğretimi çoğunlukla konferans mantık ve anlayışı içerisinde yapılmaktadır. Bu durumda öğrenci, kitapta yazılı olan ve öğretmeni tarafından kendisine aktarılan bilgiyi yegâne doğru kabul etmeyi bir görev addetmektedir. Bir kavramı bu şekilde kazanan öğrenci, yeni bilgiyi daha önce öğrendiği bilgilerle karşılaştıramamakta, şemalaştıramamaktadır. Bu durum bazı öğrencilerde, o kavrama dair iki farklı bilginin oluşumuna, yani çatışmaya ve kavram karmaşasına neden olabilmektedir.⁶ Ülgen’in işaret ettiği, kavramların konferans mantığı içerisinde öğretildiği ve kavramlar hakkında öğrencinin okul dışı (informal) öğrenmeleri ile okul içerisinde yapılan (formal) öğrenmelerinin çatışması sonucu ortaya çıkan kavram karmaşası ya da diğer adı ile kavram yanılıgı; öğrenmeye negatif etki eden engellerdir. Kavram yanılıgı, öğrencinin her hangi bir kavramı bilimsel anlamı dışında farklı bir anlamla öğrenmesi halidir.⁷ Kavram karmaşası, dini kavramların öğretimi aşamalarında din eğitimcilerinin de sıklıkla karşılaştıkları bir sorundur. Din Eğitimi Biliminin görevleri arasında, program geliştirme aşamasından itibaren bütün din eğitimi süreci için teorik çerçeve oluşturmak, ilke ve prensipler belirlemek, ayrıca din eğitimi sürecinin öğeleri üzerinde düşünmek de yer almaktadır.⁸

4 Muhiddin Okumuşlar, Fatih GENÇ, “Din Eğitiminin Bilimselleşmesi/Neliği,” *Din Eğitimi El Kitabı* içinde, ed. Recai Doğan vd., (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 59.

5 Süleyman, Akyürek, *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi-Doğruluk Kavramı Örneği* (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 17-18.

6 Gülten Ülgen, *Kavram Geliştirme* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004), 145.

7 Nevzat Gümüş, Görkem Avcı, “Altıncı Sınıflarda Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrencilerin Coğrafi Kavramları Anlama Düzeyleri ve Kavram Yanılıgılarının Belirlenmesi,” *JASSS* 47, (2016): 193.

8 Okumuşlar, Genç, “Din Eğitiminin Bilimselleşmesi/Neliği,” 61.

Kavram öğrenme ve öğretme süreçlerinde karşılaşılan yegâne sorun, “kavram karmaşası” sorunu değildir. Kaynağını insan yaşantılarının, bilgi ve tecrübesinin oluşturduğu kavramlar, yine insan yaşantılarındaki dinamizmden dolayı nicelik ve nitelik olarak sürekli yeniden tanımlanan, çok boyutlu bir yapıya sahiptirler.⁹ Savaşlar, göçler, devrimler vb. toplumu derinden etkileyen sosyolojik hareketlilikler, ortaya çıkan yeni siyasi değişimler, bilimsel ve teknik buluşlar yoluyla, toplumsal bir olgu olan dilde de değişimler meydana gelir. Nesilden nesile yaşanan değişimler milletlerin sözcük dağarcığında da değişimlere kapı aralar ve söz varlığına yeni kelimeler eklenirken, kimileri de göndergenin (*réfèrent*) yok olmasıyla kullanımdan düşerler. Öyle ki bu değişimler, halk Latincesinin yayıldığı coğrafyada geçirdiği evrim sonucunda Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca gibi yeni dillerin ortaya çıkmasına, benzer şekilde yeni dillerin doğuşuna dahi zemin hazırlar.¹⁰

Anlam değişimini; bir kelimenin karşıladığı kavramdan az ya da çok uzaklaşması, bir zaman diliminde ifade ettiği anlamın dışına çıkarak eskisiyle ilişkisi olan veya olmayan yeni bir kavramın anlatımını üstlenir hale gelmesi olarak tanımlayabiliriz.¹¹ Kelimeler ve karşılık geldikleri kavramların anlam değişimleri; a. Anlam genişlemesi (kelimelerin ifade ettikleri anlamların öncekinden daha çok olması ve daha geniş alanı kapsamaması), b. Anlam daralması (kelimelerin kullanım alanlarının daraltılması ve kısıtlanması) ve c. Anlam kayması (başka anlama geçiş) şeklinde özetlenebilir.¹²

Tüm kavramlar gibi dini kavramlar da anlam değişimlerine maruz kalırlar ve zamanın fırçasından nasibini alırlar ki; “Anlam değişmesi denildiğinde, özellikle tarihi süreçte meydana gelen değişiklikler, yenilikler akla gelir.”¹³

Din eğitimi sürecinde bütün öğrenmelerin vahiy bilgisi etrafında, Kur’an merkezli kavramlarla ilişkili gerçekleştiği gerçeği göz önüne alındığında,¹⁴ çoğunluğunu vahiy kökenli Arapça kelimelerin oluşturduğu dini kavramların anlam değişimlerinin

- 9 Kaya Yılmaz, Ramazan ÇOLAK, “Kavramlara Genel Bir Bakış: Kavramların ve Kavram Haritalarının Pedagojik Açından İncelenmesi,” *Atatürk Ün. SBE Dergisi* 15, sayı 1 (2011): 188.
- 10 Bahattin Sav, “Anlam Değişmeleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme,” *G. Ü. Gazi Eğitim Fak. Dergisi* 23, sayı 1 (2003): 148-149.
- 11 Ali Galip Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 466.
- 12 Ahmed Muhtâr ‘Ömer, “Anlam Değişmesi,” çev. Abdullah Hacıbekiroğlu, Tahsin Yurttaş, *Mütefekkîr- Aksaray Ün. İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4, sayı 8 (2017): 463-466.
- 13 Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod*, 467.
- 14 Ömer Demir, “Dini Kavramlar ve Öğrenme Ortamları: Salih Amel Örneği” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013), 178-179.

türü, nedenleri ve bu anlam değişimlerinden kaynaklı yanlış öğrenmelerin, ortaya çıkan kavram karmaşalarının tespiti önem kazanmaktadır. Özcan Başkan, yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre bir dildeki kelimelerin bin yıllık bir zaman diliminde ortalama %19 kayba, anlam ve ses yitimine uğradığı bilgisini paylaşır.¹⁵

Bir dile ait kelimelerin tarih içerisinde yaşadıkları anlam değişimlerine, bir de o dilin başka dillere tercümesi sırasında ancak kısmi karşılıklarının aktarıldığı gerçeği eklenince, kelimelerin doğdukları kültürel ortamla olan bağı ve içine doğdukları toplumun onlara yükledikleri anlamlara vakıf olmak daha da önem kazanmaktadır. Izutsu, bu durumu; "Tercüme söz ve cümleler, en fazlasıyla kısmi karşılıklardır. Acemice atılmış ilk adımlarımızda, kaba-saba ama hazır kılavuzlar olarak bize hizmet edebilirler. Fakat çoğu hallerde bunlar hayli yetersiz ve hatta yanıltıcıdır." ifadeleriyle açıklar. Örneğin; "Sâlih-صالح" kelimesi ile İngilizce çevirilerde yer alan karşılığı "honest-dürüst" kelimesi arasında bu türden zayıf, yetersiz bir anlamı karşılama durumu mevcuttur.¹⁶ Dil kalıpları ile kültür kalıpları arasındaki ilişkiye atıf yapan Edward Sapir ve Lee Weisberger gibi etnolinguistik çalışmalar yürüten dilcilerin yöntemine atıfta bulunan Izutsu,¹⁷ Kur'an kavramları hakkında semantik analiz ilkeleriyle yürüttüğü çalışmalarla ünlüdür. Bu kapsamda kaleme aldığı ve dilimize "Kur'an'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar," "Kur'an'da Tanrı ve İnsan" adlarıyla çevrilen kitapları, haklı bir şöhret kazanmışlardır. Izutsu, bir dile ait kelime ve adlandırmaların tarihi gelenek kanalıyla nesilden nesile nakledildiğine, bu yönleriyle de toplumun ortak mülkü addedildiğine işaret eder. "Kelimelerimizin her biri, bizim söz konusu kelimeyi içine sığdırdığımız belirli bir bakış açısını temsil eder ve "kavram" denilen şey de, bu tür öznel bir perspektifin kristalleşmesinden başka bir şey değildir; yani kavram, bakış açısının aldığı, az ya da çok değişmezlik arz eden bir formdur. Tabi burada söz konusu ettiğimiz bakış açısı, bireye ait olmak anlamında öznel değildir. Yani bireysel değil, toplumsaldir..." diyen Izutsu, semantik çalışmayı ise: "Kristalleşerek kelimelere dönüşmüş bu bakış açılarının analitik bir tetkikidir" şeklinde tanımlar.¹⁸

Izutsu, semantik anlayışını şu şekilde dile getirir: "Benim anladığım biçimi ile semantik, bir dili sadece konuşma ve düşünmenin bir aracı olarak değil, ondan daha önemlisi, kendilerini çevreleyen dünyayı anlamının ve yorumlamanın bir

15 Sav, "Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme," 150.

16 Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2011), 42-44.

17 Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar*, 46-47.

18 Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar*, 50-51.

aracı olarak kullanan insanların *weltanschauung*'unu yahut dünya görüşünü, en sonunda *kavramsal* olarak anlayabilmek amacıyla **o dilin anahtar terimleri üzerine yapılan analitik bir çalışmadır.**¹⁹

İlahiyat kapsamına giren bütün İslami ilimlerin Kur'an merkezli kavramsal bir ağa sahip olduğu düşünülünce, Arapça kökenli bütün bu kavramların anlam içeriklerinin doğru öğrenilmesi, İslami düşüncenin birey ve toplum bazında doğru temsili anlamı taşıyacaktır. Kur'ânî dünya görüşü ve Kur'an'ın dünya tasavvurunun anlaşılması, Kur'an'ın âlem tasavvurunun oluşumunda önemli roller üstlenmiş kavramları, analitik ve metodolojik olarak inceleyerek, Kur'an merkezli canlı bir ontoloji çıkarmakla mümkündür. Tefsir, Hadis, Kelâm, Fıkıh vb. İslami ilimlerin kendi alanlarına has veya ortak kavramlarına dair bütün analitik ve metodolojik tahlillerin ilk aşaması, Arapça kökenli bu kavramların anlamlarına dönük semantik analizler ola gelmiştir. Bu noktada; son ilahi vahye dil olarak seçilen, dünyanın en kadim, sistemli ve zengin kelime hazinesine sahip dillerinden biri olan Arapçayı bilmenin, onu doğru kullanmanın önemine değinmek yerinde olacaktır.

Kur'an-ı Kerim, indiği dönem Arapçasının hususiyetlerini barındıran bir kitap olduğu için bu dilin inceliklerinin bilinmesi büyük önem arz etmektedir. Yanı sıra, Arap Dilinin neşet ettiği kültür ve muhitin tanınması kitabın objektif yorumuna katkı sağlayacaktır. Doğal olarak, Kur'an'ın anlam ve yorumu aşamalarında bu dilin hususiyetlerinin bilinmesi gerekmektedir. Bunun için Arapçanın kelime yapısı, kelimelerin köken bilgisi (iştikak) ile kelimelerin zaman içerisinde yaşadıkları anlam olaylarının ortaya konması da bir gerekliliktir. Kur'an metninin anlaşılması ve çözümlenmesinde, sadece kelime yapısı ile yetinmeyerek bu metnin neşet ettiği tarihi şartlar ve çevre faktörleri ile muhataplarının kavrama biçimleri gibi hususlarında araştırılması da etkili olacaktır. Kur'an'da altı kez tekrarlanan "قُرْآنًا عَرَبِيًّا" ifadesi, Kur'an'ın indirildiği dilin, onun ilahi ve mu'ciz kimliğinin en bariz özelliklerinden biri olduğunun göstergesidir.²⁰

"وَإِنَّهُ لَنَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ، تَزَلَّ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ، عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ، بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ" - Şüphesiz bu Kur'an, Âlemlerin Rabbinin indirmesidir. Uyarıcılardan olası diye onu Güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine **apaçık bir Arap dili** ile indirmiştir." (Şu'arâ 26/192-195) ayetinin de işaret ettiği gibi Arapça Kur'an'ın en temel özelliklerindedir. İlahi vahyin son elçisi Hz. Muhammed'in seçiminde belli kriterlerin gö-

19 Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 34.

20 Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod*, 128.

zetilmesi gibi, vahyin insan aklı ve vicdanına arzında kullanılacak dilin seçimi de önem arz emektedir. Her yaptığını belirli bir hikmete matuf yapan Allah'ın, son ilahi vahiy için Arapçayı seçmesinde Arapçanın bir dil olarak haiz olduğu zengin kelime dağarcığı ve eşsiz anlatım özelliklerinin etkili olduğu düşünülmektedir.²¹

Kelâmın, söz sahibinin murat ettiği şekilde anlaşılması şeklinde tanımlayabileceğimiz anlama olayı, dini metinleri okuma ve anlama için de geçerlidir. Bu amaçla, kelimenin anlamı yanı sıra, onun cümle içindeki bağlamına da odaklanan İzutsu'nun tabiri ile "Bir dilin anahtar kavramları üzerine analitik bir çalışmayı" gerektiren semantiğin, yukarıda ifade ettiğimiz sözün sahibinin muradının gerçekleşmesi amacıyla dönük bir katkı sunabileceği varsayımından hareketle araştırmamızın temel problemi olarak; "Dini kavramların öğretimi konusunda, söz konusu kavramlara dair sistemli semantik analizlerin, öğrencilerin akademik başarılarına ve kalıcılığa etkisi nedir?" şeklinde bir araştırma problemi ortaya çıkmıştır.

Yöntem

Bu araştırma, deneysel bir araştırmadır. Araştırmamızın amacını, dini kavramların semantik analiz yolu ile öğretiminin, kavram öğretimi sürecine katkısını test etmek olarak özetleyebiliriz. Din öğretimi süreçlerinde kazanımı hedeflenen kavramlarla ilgili sistemli semantik analizlerin, kavramlara dair öğrenci akademik başarısını geliştirmeye etkisini test etmek için de ideal yöntemin, deneysel yöntem olduğu düşünülmüştür. Bu araştırmada, işlemin bağımlı değişkenler üzerindeki etkisini test ederken araştırmacıya sağladıkları istatistiksel güç ve elde edilen bulguların neden sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirilmesine sunduğu katkı nedeniyle; eğitim ve psikolojide çok sık kullanılan güçlü bir desen olarak nitelendirilebileceğimiz, "Öntest-sontest kontrol gruplu deneysel desen" kullanılmıştır.²² Güler, Ray Naar'a dayanarak, istatistiksel açıdan güçlü olduğu, denek sayısının azlığından dolayı ekonomik olması ve araştırmamızın iç geçerliliğini artırması nedenleriyle kendi araştırmamızında "Öntest-Sontest Kontrol Gruplu Deneysel Desen" (ÖSKD) kullandığını belirtir ve grup çalışmalarında dış geçerliği azaltsa da iç geçerlik açısından denek sayısının çok olmaması gerektiğini aktarır.²³

21 M. Vehbi Dereli, "Arapçayı Doğru Kullanmanın Kur'an'ın Anlaşılmasına Olan Etkisi," *Necmettin Erbakan Ün. İlahiyat Fak. Dergisi* 34, (2012): 31-32.

22 Şener Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2016), 205.

23 Mustafa Güler, "Grup Rehberliği Programının Engelli Çocuğa Sahip Çalışan Annelerin Mesleki Tükenmişlik, İşle Bütünleşme ve Eş Tükenmişliği Düzeyine Etkisi" (Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi, 2018), 63.

Çalışma Grubu

Araştırma, 2017-2018 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerine bir aylık süreyle gerçekleştirilmiştir. Deney ve kontrol gruplarının her birinde 20 öğrencinin homojen olarak bulunması hedeflenmiştir. Deney ve kontrol grubundaki dersler ve uygulamalar araştırmacı tarafından eşit sürelerde gerçekleştirilmiştir. Bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkeni nasıl etkilediğini sınamak amacıyla bir deney ve kontrol grubu oluşturulmuştur. Bu gruplar oluşturulurken konu eksikliğinin olmaması ve homojen olmasına dikkat edilmiştir. Denk gruplar seçmenin amacı elde edilecek sonuçların sadece bağımsız değişkenlerden kaynaklandığını belirleyebilmek ve araştırmanın geçerliliğini arttırmaktır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada iki adet veri toplama aracı kullanılmıştır. Öğrencilerin din eğitimi süreçlerinde dini kavramların öğretiminde semantik analiz yönteminin etkisini ölçmek amacıyla başarı testi ile deney grubundaki öğrencilerin semantik analiz yöntemi süreci sonrasındaki düşünce ve görüşlerini öğrenmek için ise bir değerlendirme formu geliştirilmiştir. Ölçme araçlarına ilişkin bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Akademik Başarı Testi

Veri toplama aracı olarak dini kavramların öğretiminde semantik analiz yönteminin etkisini ölçmek amacıyla başarı testi geliştirilmiştir. Başarı testi geliştirilmeden önce gerekli uzman görüşlerine başvurulmuş ve ilgili alan yazın taranmıştır. Dini kavramların semantik analiz yolu ile öğretiminde imkân ve sınırları" konulu araştırmaya ait çerçeve öğretim programı geliştirilmiştir. Çerçeve programda, kazanımı hedeflenen dini kavramlar olarak; "1. Adalet, 2. İhsan, 3. Fahşa, 4. Münker, 5. Bağy, 6. Kader, 7. Kaza, 8. Ecel, 9. Duâ, 10. Zikir, 11. Tesbih, 12. Hikmet, 13. Rab" kavramları seçilmiştir. Söz konusu kavramlar, farklı öğretim kademelerinde okutulmakta olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ile İHL meslek dersleri öğretim programlarında geçen, kazanımı hedeflenen kavramlardır.

Araştırma kapsamında geliştirilen akademik başarı testinde öğrencinin kavrama düzeyini, kavramlarla ilgili analiz kabiliyetini ve kavramlar arası ilişki kurabilme vb. kazanımlarını ölçmeye dönük sorulara yer verilmiştir.

Semantik Analiz Yöntemine İlişkin Değerlendirme Formu

Deney grubunda yer alan öğrencilerin semantik analize dayalı kavram öğretimi süreci sonrasında, semantik analize dair düşüncelerini tespit amacıyla değerlendirme formu geliştirilmiştir. Değerlendirme formu geliştirilirken farklı uzman görüşleri alınmıştır. Değerlendirme formu, semantik analizin aşamalarını kapsayan önermeler üzerinden, yarı yapılandırılmış görüşme formu tarzında hazırlanmıştıktan uzman görüşleri geçerlik ve güvenilirlik için yeterli görülmüştür. Ölçek 10 maddeden oluşmaktadır ve bütün önermeler olumludur. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 50 iken en düşük puan ise 10'dur. Yüksek puan öğrencilerin semantik analiz yöntemine yönelik pozitif bakış açısını ifade ederken, düşük puan ise semantik analiz yöntemine yönelik olumsuz bir düşünceyi ifade etmektedir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada kullanılacak verilerin toplanması için akademik başarı testi ve semantik analiz yöntemine ilişkin değerlendirme formu kullanılmıştır. Araştırmanın başlangıcında akademik başarı testinin ön test olarak uygulaması yapılmış ve bu uygulamada yer alan çerçeve programı kazanımlara ilişkin öğrencilerin ön bilgileri yoklanmıştır. Ön testlerin uygulanması tamamlandıktan sonra deney grubu ile semantik analiz yöntemi uygulamaya başlanmış ve uygulama bir ay sürmüştür. Sürecin başlangıcında deney grubu öğrencilerine, öğretimi hedeflenen kavramlara ve semantik analize dair okumada ve araştırmada bulunmalarını, kontrol grubunda yer alan öğrenci arkadaşları ile öğretim programının içeriği ile semantik analize dair iletişime geçmemeleri, araştırmanın iç geçerlik ve güvenilirliği açısından taşıdığı öneme binaen önemle hatırlatılmıştır.

Öte yandan kontrol grubu ile klasik eğitim anlayışı ile ders işlenmeye devam edilmiştir. Aynı şekilde kontrol grubu öğrencilerine de, araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliği açısından öğretimi hedeflenen kavramlarla ilgili olarak uygulayıcı ile yürütülen dersler dışında okuma ve araştırma faaliyetinde bulunmalarını, deney ve kontrol grubun arasında fark teşkil eden semantik analize dair deney grubunda yer alan arkadaşlarına soru sormalarını önemle rica edilmiştir. Uygulama bittikten sonra öğrencilere gerekli açıklamalar yapılmış, bu testlerin notlarını etkilemeyeceği yalnızca çalışma için kullanılacağı söylenmiştir. Gerekli bilgiler verildikten sonra akademik başarı testi son test olarak uygulanmıştır. Son test uygulamasından dört ay sonra ise kalıcılık testi uygulanmıştır. Araştırmanın

en son aşamasında deney grubunda yer alan öğrencilere semantik analiz yöntemine ilişkin hazırlanan değerlendirme formu uygulanmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda istatistiksel analizlerle değerlendirmeler yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada; akademik başarı testinden elde edilen puanlar (ön test, son test ve kalıcılık) Araştırmada; akademik başarı testinden elde edilen puanlar (ön test, son test ve kalıcılık) ve semantik analiz yöntemine ilişkin değerlendirme formundan elde edilen puanlar doğrultusunda istatistiksel işlemler uygulanmış ve bunun için SPSS programından yararlanılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Öğrencilerin semantik analiz yöntemine dayalı akademik başarı testi dönemlere (ön-test, sontest, kalıcılık) göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bağımsız örneklem t testi analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Deney ve Kontrol Gruplarının Akademik Başarı Testi Öntest, Sontest ve Kalıcılık Puanlarına İlişkin Bağımsız Örneklem t Testi Analiz Sonuçları

Ölçüm	Denek	N	Ortalama	Standart Sapma	Serbestlik Derecesi	t	p
Öntest Puanları	Kontrol Grubu	19	39,53	11,96	33	,315	,755
	Deney Grubu	16	38,25	11,94	32,010		
Sontest Puanları	Kontrol Grubu	19	47,74	7,37	33	2,254	,031*
	Deney Grubu	16	53,75	8,42	30,146		
Kalıcılık Puanları	Kontrol Grubu	19	41,16	9,45	33	4,758	,000*
	Deney Grubu	16	56,31	9,31	32,158		

* $p < 0,05$ anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

Öğrencilerin akademik başarı testi öntest puanları deney ve kontrol grubuna göre karşılaştırıldığında öntest puanları deney ve kontrol grubuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [$t_{33}=.315$, $p>0.05$].

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarının Akademik Başarı Testi Öntest, Sontest ve Kalıcılık Puanlarına İlişkin İlişkili Örneklem t Testi Analiz Sonuçları

Ölçüm	N	Ortalama	Fark	Standart Sapma	t	p
Öntest Puanları	35	38,94	-11,55	11,79	6,977	,000*
Sontest Puanları	35	50,49		8,32		
Sontest Puanları	35	50,49	-2,40	8,32	2,171	,037*
Kalıcılık Puanları	35	48,09		12,01		

* $p<0,05$ anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

Akademik başarı testi öntest-sontest ortalama puanları deney ve kontrol grubuna göre karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir [$t_{34}=6.977$, $p<0.05$]. Bunun temel sebebinin, deney grubunda yürütülen kavram öğretimi programında semantik analizlere başvurma, deney grubunun başarısında meydana getirdiği artış olduğu söylenilebilir. Sontest-kalıcılık testi ortalama puanları deney ve kontrol grubuna göre karşılaştırıldığında da istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir [$t_{34}=2.171$, $p<0.05$]. Öntest puan ortalamasının 38,94 ve sontest ortalamasının 50,49 olduğu görülmektedir. Öntest ve sontest ortalamaları arasındaki fark -11,55'dir. Sontest ortalamasının 50,49 ve kalıcılık test ortalamasının ise 48,09 olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin semantik analiz yöntemine dayalı akademik başarı testi deneklerin öntest-sontest ve sontest-kalıcılık testlerindeki farklılıkların incelenmesine ilişkin ilişkili örneklem t testi istatistiksel analiz sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Deney ve Kontrol Gruplarının Akademik Başarı Testi Öntest, Sontest ve Kalıcılık Puanlarına İlişkin İlişkili Örneklem t Testi Analiz Sonuçları

Ölçüm	N	Ortalama	Fark	Standart Sapma	t	p
Öntest Puanları	35	38,94		11,79		
Sontest Puanları	35	50,49	-11,55	8,32	6,977	,000*
Sontest Puanları	35	50,49		8,32		
Kalıcılık Puanları	35	48,09	-2,40	12,01	2,171	,037*

* $p < 0,05$ anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

Akademik başarı testi öntest-sontest ortalama puanları deney ve kontrol grubuna göre karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir [$t_{34}=6.977$, $p < 0.05$]. Bunun temel sebebinin, deney grubunda yürütülen kavram öğretimi programında semantik analizlere başvurma, deney grubunun başarısında meydana getirdiği artış olduğu söylenilebilir. Sontest-kalıcılık testi ortalama puanları deney ve kontrol grubuna göre karşılaştırıldığında da istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir [$t_{34}=2.171$, $p < 0.05$]. Öntest puan ortalamasının 38,94 ve sontest ortalamasının 50,49 olduğu görülmektedir. Öntest ve sontest ortalamaları arasındaki fark -11,55'dir. Sontest ortalamasının 50,49 ve kalıcılık test ortalamasının ise 48,09 olduğu görülmektedir. Sontest ve kalıcılık test ortalama puanları arasındaki fark ise -2,40'dır. Genel olarak öğrencilerin deney ve kontrol gruplarında genel olarak öntest ortalama puanları 38,94 iken deney grubunun lehine olarak, semantik analizler sayesinde artış olduğu, kalıcılık testi ortalama net sayısı kontrol grubunda düşük olduğundan yine kontrol grubunun aleyhine bir azalışa neden olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Öntest puanlarının standart sapma değeri (11,79) kalıcılık puanlarının standart sapma değeri (12,01) çıkmıştır. Bu değerler puan dağılımlarının heterojen olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Akademik Başarı Testi Öntest, Sontest ve Kalıcılık Puanlarına İlişkin İlişkili Örneklem Tek Faktörlü Varyans Analizi Tablosu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Deneklerarası	2596,876	1,556	1668,665			
Ölçüm	220618,752	1	220618,752	29,980	,000*	1-2, 1-3, 2-3
Hata	9040,248	34	265,890			

* $p < 0,05$ anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

Akademik başarı testi öntest-sontest-kalıcılık test ortalama puanları karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı farklılığın olduğu görülmektedir [$F_{(1,34)}=29.980$, $p<0.05$]. Anlamlı farklılığın kaynağını bulmak için yapılan çoklu karşılaştırma testi sonuçları incelendiğinde öntest ile sontest, öntest ile kalıcılık testi ve sontest ile kalıcılık testi ortalama puanları arasında anlamlı farklılığın yaşandığı söylenilebilir. Bunun temel sebebi, araştırma için hazırlanan öğretim programında yer alan kavramların öğretimi aşamasında semantik analizlere yer verilmesi sayesinde öğrencilerin mevcut olan dini kavramların öğretimi konusunun kapsamı genişleyerek sontest puanlarında artış sağlanmıştır. Yine sontest puanlarındaki artış kalıcılık test puanlarında da kendisini göstermiştir. Ortalama puanları kontrol grubunda öntest ve sontest puanlarında istikrarlı iken, kalıcılık testinde de düşüşe neden olmuştur. Semantik analiz yöntemiyle ders işlenen deney grubunda ise sontest puanlarında öğrencilerin kayda değer artışları olmuş ve kalıcılık testinde de kendisini muhafaza etmiştir. Genel olarak öğretim aşamalarında semantik analizlere yer verilen dini kavramların öğretimi konusunun öntest-sontest-kalıcılık testi dönemlerinde kayda değer artış sağladığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 5. Deney ve Kontrol Gruplarında Yer Alan Öğrencilerin Akademik Başarı Testi Sontest Toplam Puanlarının Aritmetik Ortalama, Standart Sapma Değerleri İle Sontest Düzeltilmiş Ortalamaları ve Standart Hata Değerleri Analiz Tablosu

Gruplar (Sontest)	N	Toplam Puanlar		Düzeltilmiş Ortalamalar	
		Ortalama	Standart Sapma	Ortalama	Standart Hata
Deney Grubu	35	50,48	8,32	50,49	1,17
Kontrol Grubu		48,09	12,01	48,08	1,69

Semantik Analiz yönteminin uygulandığı deney grubunda bulunan öğrencilerin akademik başarı testinden toplam öntest puanları kontrol altına alındığında, sontest puanlarının aritmetik ortalaması 50,48 düzeltilmiş ortalamaları ise 50,49'dur. Geleneksel öğretimin uygulandığı kontrol grubunda bulunan öğrencilerin akademik başarı testinden toplam öntest puanları kontrol altına alındığında sontest puanlarının aritmetik ortalaması 48,09 düzeltilmiş ortalaması ise 48,08'dir. Tablo 5'de görüldüğü gibi deney grubunun akademik başarı testinden sontest puanlarının aritmetik ortalaması öntest puanlarına göre yükselmiştir. Ancak kontrol grubunun akademik başarı testi sontest puan ortalamalarının ise az da olsa düşüğü gözlenmiştir. Gözlenen bu farkın anlamlı fark olup olmadığını anlamak için kovaryans analizi yapılmış ve Ancova sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Deney ve Kontrol Gruplarında Yer Alan Öğrencilerin Akademik Başarı Öntest Puanları Kontrol Altına Alındığında Sontest Toplam Puanlarının ANCOVA Analiz Tablosu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Semantik Analiz Yöntemi (Öntest)	3452,517	1	3452,517	72,076	,000*
Grup	774,016	1	774,016	16,159	,000*
Hata	1580,727	33	47,901		
Toplam	91563,000	35			

* $p < 0,05$ anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

Görüldüğü üzere kovaryans analizi sonuçlarına göre akademik başarı öntest ortalamaları kontrol altına alındığında, sontest ortalamaları arasında

deney grubu lehine anlamlı farklılık vardır [$F_{(1-35)} = 72.076$, $p = ,000$]. Sontest düzeltilmiş Bonferroni analiz sonuçlarında da semantik analiz yöntemi sayesinde deney grubunun ortalama puanlarının arttığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 7. Deney ve Kontrol Gruplarında Yer Alan Öğrencilerin Akademik Başarı Testi Kalıcılık Toplam Puanlarının Aritmetik Ortalama, Standart Sapma Değerleri İle Kalıcılık Düzeltilmiş Ortalamaları ve Standart Hata Değerleri Analiz Tablosu

Gruplar (Kalıcılık)	N	Toplam Puanlar		Düzeltilmiş Ortalamalar	
		Ortalama	Standart Sapma	Ortalama	Standart Hata
Deney Grubu	35	48,09	12,01	48,09	1,69
Kontrol Grubu		38,94	11,79	37,94	1,17

Semantik analiz yönteminin uygulandığı deney grubunda bulunan öğrencilerin akademik başarı testinden toplam sontest puanları kontrol altına alındığında, kalıcılık puanlarının aritmetik ortalaması 48,09 düzeltilmiş ortalamaları ise 48,09'dur. Geleneksel öğretimin uygulandığı kontrol grubunda bulunan öğrencilerin akademik başarı testinden toplam sontest puanları kontrol altına alındığında kalıcılık puanlarının aritmetik ortalaması 38,94 düzeltilmiş ortalaması ise 37,94'dür. Tablo 7'de görüldüğü gibi deney grubunun akademik başarı testinden kalıcılık puanlarının aritmetik ortalaması sontest puanlarına göre yükselmiştir. Ancak kontrol grubunun akademik başarı testi kalıcılık puan ortalamalarının ise düştüğü gözlenmiştir. Gözlenen bu farkın anlamlı fark olup olmadığını anlamak için kovaryans analizi yapılmış ve Ancova sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Deney ve Kontrol Gruplarında Yer Alan Öğrencilerin Akademik Başarı Sontest Puanları Kontrol Altına Alındığında Kalıcılık Toplam Puanlarının ANCOVA Analiz Tablosu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Swemantik Analiz Yöntemi (Sontest)	1554,080	1	1554,080	16,159	,000*
Grup	1554,080	1	1554,080	16,159	,000*
Hata	3173,805	33	96,176		
Toplam	57807,000	35			

* $p < 0,05$ anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

Kovaryans analizi sonuçlarına göre akademik başarı sonest ortalama puanları kontrol altına alındığında, kalıcılık ortalama puanları arasında deney grubu lehine anlamlı farklılık vardır [$F_{(1-35)}=16.159, p=,000$]. Kalıcılık düzeltilmiş Bonferroni analiz sonuçlarında da, semantik analiz sayesinde deney grubunun ortalamasının arttığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Deney Grubunda Yer Alan Öğrencilerin Semantik Analiz Yöntemine Dair Değerlendirmelerini İçeren Forma İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Deney grubunda yer alan öğrencilerin semantik analiz yöntemine dair değerlendirmelerini içeren forma ilişkin bulgular Tablo 9 ve Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 9. Deney Grubunda Yer Alan Öğrencilerin Semantik Analiz Yöntemine Dair Değerlendirmelerini İçeren Forma İlişkin Betimsel İstatistik Analiz Tablosu			
		Frekans	Yüzde
Kavram öğretiminin eğitim öğretim süreçlerindeki önemini kavramama katkı sağladı	Katılıyorum	6	37,5%
	Kesinlikle Katılıyorum	10	62,5%
Kavram öğretiminin ilke ve yöntemleri hakkında bilgi edindim	Katılıyorum	8	50,0%
	Kesinlikle Katılıyorum	8	50,0%
Semantik analiz hakkında bilgi edindim	Kararsızım	1	6,3%
	Katılıyorum	8	50,0%
	Kesinlikle Katılıyorum	7	43,8%
Anlam alanı, anlam daralması, anlam kaybı vb. Semantik kavramlarını öğrendim	Kararsızım	1	6,3%
	Katılıyorum	12	75,0%
	Kesinlikle Katılıyorum	3	18,8%
Semantik analizin dini kavramların doğru öğretilmesine katkı sunduğu fikrine ulaştım	Kararsızım	1	6,3%
	Katılıyorum	8	50,0%
	Kesinlikle Katılıyorum	7	43,8%

Dini kavramların kelime anlamları için ilk dönem Arapça sözlüklere bakmanın gerek ve önemini kavradım	Kararsızım	1	6,3%
	Katılıyorum	7	43,8%
	Kesinlikle Katılıyorum	8	50,0%
Bundan böyle dini kavramların öğretimi için sözlük çalışması yaparım	Kararsızım	1	6,3%
	Katılıyorum	6	37,5%
	Kesinlikle Katılıyorum	9	56,3%
Arapça kelimelerin çok anlamlılığını kavramları doğru anlamaya yardımcı olduğunu düşünüyorum	Kararsızım	1	6,3%
	Katılıyorum	6	37,5%
	Kesinlikle Katılıyorum	9	56,3%
Dini kavramların tarihsel süreç içerisinde yaşadıkları anlam değişimlerini tespit etme semantik analizinin önemini kavradım	Kararsızım	2	12,5%
	Katılıyorum	8	50,0%
	Kesinlikle Katılıyorum	6	37,5%
Öğretim programlarında yer alan bütün dini kavramların öğretim yöntemleri arasında semantik analize başvurulması gerektiği fikrine ulaştım	Katılıyorum	11	68,8%
	Kesinlikle Katılıyorum	5	31,3%

Deney grubunda yer alan öğrencilerin semantik analiz yöntemine dair değerlendirmelerini içeren forma ilişkin bulgular Tablo 9'da incelendiğinde "Kavram öğretiminin eğitim öğretim süreçlerindeki önemini kavramama katkı sağladı" önermesine öğrencilerin % 37,5'i katılıyorum, % 62,5'i kesinlikle katılıyorum yönünde olumlu görüş belirtmişlerdir. İkinci önermeye "Kavram öğretiminin ilke ve yöntemleri hakkında bilgi edindim" öğrencilerin % 50,0'ı katılıyorum, % 50,0'ı kesinlikle katılıyorum yönünde olumlu görüş belirtmişlerdir. Üçüncü önermeye "Semantik analiz hakkında bilgi edindim" öğrencilerin % 6,3'ü kararsızım, % 50,0'ı katılıyorum, % 4,8'i kesinlikle katılıyorum yönünde olumlu görüş belirtmişlerdir. Dördüncü önermeye "Anlam alanı, anlam daralması, anlam kaybı vb. Semantik kavramlarını öğrendim" öğrencilerin % 6,3'ü kararsızım, % 75,0'ı katılıyorum, % 18,8'i kesinlikle katılıyorum yönünde olumlu görüş belirtmişlerdir. Beşinci önermeye "Semantik analizinin dini kavramların doğru öğretilmesine katkı

sunduğu fikrine ulaştım” öğrencilerin % 6,3’ü kararsızım, % 50,0’i katılıyorum, % 43,8’i kesinlikle katılıyorum yönünde olumlu görüş belirtmişlerdir. Altıncı önermeye “Dini kavramların kelime anlamları için ilk dönem Arapça sözlüklere bakmanın gerek ve önemini kavradım” öğrencilerin % 6,3’ü kararsızım, % 43,8’i katılıyorum, % 50,0’i kesinlikle katılıyorum yönünde olumlu görüş belirtmişlerdir. Yedinci önermeye “Bundan böyle dini kavramların öğretimi için sözlük çalışması yaparım” öğrencilerin % 6,3’ü kararsızım, % 37,5’i katılıyorum, % 56,3’ü kesinlikle katılıyorum yönünde olumlu görüş belirtmişlerdir. Sekizinci önermeye “Arapça kelimelerin çok anlamlılığını kavramları doğru anlamaya yardımcı olduğunu düşünüyorum” Öğrencilerin % 6,3’ü kararsızım, % 37,5’i katılıyorum, % 56,3’ü kesinlikle katılıyorum yönünde olumlu görüş belirtmişlerdir. Dokuzuncu önermeye “Dini kavramların tarihsel süreç içerisinde yaşadıkları anlam değişimlerini tespit etme semantik analizin önemini kavradım” öğrencilerin % 12,5’i kararsızım, % 50,0’i katılıyorum, % 37,5’i kesinlikle katılıyorum yönünde olumlu görüş belirtmişlerdir. Onuncu önermeye “Öğretim programlarında yer alan bütün dini kavramların öğretim yöntemleri arasında semantik analize başvurulması gerektiği fikrine ulaştım” öğrencilerin % 68,8’i katılıyorum, % 31,3’ü kesinlikle katılıyorum yönünde olumlu görüş belirtmişlerdir.

Sonuçlar ve Değerlendirme

Geliştirilen Öğretim Programı ve Öntest-Sontest Sonuçlarına Dayalı Tartışma ve Sonuçlar

Araştırma kapsamında öğretimi-kazanımı hedeflenen 13 dini kavramı konu edinen öğrenci başarısını ölçmeye yönelik akademik başarı testi sonuçlarının, dönemlere (öntest, sontest, kalıcılık) göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bağımsız örneklem t testi analizi sonuçları incelendiğinde, akademik başarı testi öntest puanları deney ve kontrol grubuna göre karşılaştırıldığında öntest puanları deney ve kontrol grubuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Semantik analiz yönteminin dini kavramların öğretimine etkisini ölçmeye yönelik araştırma için hazırlanan akademik başarı testi sontest puanları deney ve kontrol grubuna göre karşılaştırıldığında sontest puanları deney ve kontrol grubuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Deney grubundaki öğrencilerin akademik başarı testi puanlarında artış meydana gelmiştir.

Öğrencilerin semantik analiz yöntemine yönelik akademik başarı testi kalıcılık puanları deney ve kontrol grubuna göre karşılaştırıldığında kalıcılık puanları, deney grubunda kontrol grubuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Kontrol grubundaki öğrencilerin kalıcılık puanlarında büyük bir düşüş gözlemlenmiştir.

Öğrencilerin akademik başarı testi (öntest, sontest, kalıcılık) dönemleri arasında anlamlı farklılığa ilişkin tek faktörlü varyans analizi sonuçları incelendiğinde; öntest-sontest-kalıcılık test ortalama puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Anlamlı farklılığın kaynağını bulmak için yapılan çoklu karşılaştırma testi sonuçları incelendiğinde öntest ile sontest, öntest ile kalıcılık testi ve sontest ile kalıcılık testi ortalama puanları arasında anlamlı farklılığın yaşandığı gözlemlenmiştir. Kavram öğretimi stratejilerine ek olarak Semantik analiz yoluyla dini kavramların öğretimi konusunun işlenmesi sayesinde, öğrencilerin mevcut olan dini kavramların öğretimi konusunun kapsamı genişleyerek sontest puanlarında artış sağlanmıştır.

Deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilerin akademik başarı testinden aldıkları sontest puanlarına yönelik kovaryans analizi sonuçları incelendiğinde; akademik başarı öntest ortalama puanları kontrol altına alındığında, sontest ortalama puanları arasında deney grubu lehine anlamlı farklılık göstermektedir. Sontest düzeltilmiş Bonferroni analiz sonuçlarında da semantik analiz yöntemi sayesinde deney grubunun ortalama puanlarının arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilerin akademik başarı testinden aldıkları kalıcılık puanlarına yönelik kovaryans analizi sonuçları incelendiğinde; akademik başarı sontest ortalama puanları kontrol altına alındığında, kalıcılık ortalama puanları arasında deney grubu lehine anlamlı farklılık göstermektedir. Kalıcılık düzeltilmiş Bonferroni analiz sonuçlarında da semantik analiz yöntemi sayesinde deney grubunun ortalama puanlarının arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu farklılığı ortaya çıkaran temel nedenin; deney grubunda kavram kazanımına dair genel ilkelere ilave olarak, kazanım hedeflenen kavrama dair yürütülen semantik analiz çalışması olduğu görülmektedir. Buna göre; kavramın anlam alanına, aynı anlam alanında ilişki içerisinde olduğu diğer kavramlarla kurduğu ilişkilere ve tarihi seyir içerisinde yaşadığı anlam olaylarına girilerek, o kavrama dair olası eksik ve yanlış öğrenmelerin en asgariye indirilmesi mümkün görülmektedir.

Kur'an kavramları ile ilgili semantik analizleriyle ünlü Toshihiko Izutsu, semantik analizin aşamalarını, 1. Yakınlaştırmak, 2. Mukayesede bulunmak, 3. Birbirine

benzeyen kelimeleri bulmak, 4. Anlamca zıt kelimeleri tespit etmek, 5. Biri diğere tekabül eden bütün kelimeleri aralarındaki ilişkilere dayalı olarak düzenlemektir şeklinde sıralamaktadır.²⁴

Kavram öğretimine dair değerli deneysel çalışmaları olan ve bu çalışmaları neticesinde “Theory of Concept Learning and Development-CLD” adlı kavram öğretimi modelini geliştiren Klausmeir de, öğrencinin bir kavramı formal düzeyde kazanmış olduğunun göstergelerini şöyle sıralar:

Kavramın az tipik örneklerini tanır ve ilgili kavramların örnek teşkil etmeyenlerini ayırt edebilir,

Kavrama ait tanımlayıcı özelliklerin adlarını bilir ve ayırt edebilir.

Kavramın tanımlayıcı özelliklerinden hareketle bir tanı oluşturabilir ve kavrama ait her hangi bir örneği, tanımlayıcı özellikleri taşıyıp taşımadığı açısından değerlendirek ilişkili bir başka kavramın örneğinden farklı olduğunu tespit edebilir.²⁵

Görüldüğü üzere, kazanımı hedeflenen kavramın karıştırılması muhtemel diğer kavramlardan ayırt edilebilmesi için, anlamca yakın birbirine benzeyen kelimelerin tespiti, kelimeler arasında karşılaştırmalar da bulunmak vb. hususlar, hem modern kavram öğretimi stratejilerinde hem de semantik analizin aşamaları arasında yer almaktadır.

Dini bir kavrama dair yapılacak Semantik analizin önemli aşamalarından bir tanesi; dini kavramları eş anlamlılık (*synonym-terâdüf*), zıt anlamlılık (*e dâd/ auto-antonymy*), çokanlamlılık (*mecaz*) vb. dilsel olaylar yönüyle, Kur’an ve hadislerde kullandıkları bağlamlar içerisinde kazandıkları anlamlar üzerinden değerlendirmektir.²⁶ Semantik analizlerin, kavram kazanımının temel aşamalarından olan, kavramı benzer olmayan diğer kavramlardan “ayırt etme” amacına hizmet edeceği hususu, ortadadır. Zira kavramlar, aralarında benzerlikler ve pek çok farklılık bulunan nesnelere ortak ve farklı özellikleri esas alınarak kategorize eden zihinsel tasarımlar olarak karşımıza çıkar ve esasen kavram öğrenme; ayırt etmeyi öğrenmedir.²⁷

24 Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod*, 407.

25 Mahinur Karataş Coşkun, *Kavram Öğretimi* (Adana: Karahan Kitabevi, 2011), 96.

26 Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod*, 555-556.

27 Ramazan Arı, Ömer Üre ve Hasan Yılmaz, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi* (Konya: Mikro Yayınevi, 1998), 135.

Araştırmanın uygulamaya dönük kısmında, (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile yürütülen kavram öğretimi programı sonrasında) elde edilen bulgular, bilimsel yöntemlerle yürütülecek bir kavram öğretimi stratejisinde semantik analizlere yer verilmesinin kavram öğretimi sürecine katkı sunacağı yönündedir. Hatırlanacağı üzere araştırmanın temel problemi: Din öğretimi süreçlerinde önem arz eden dini kavramların öğretiminde, Dilbilimin (Linguistik) anlam olgusuna odaklanan dalı olan Semantik-Anlambilime dayalı analizlerin, dini kavramların öğretimine ve kalıcılığa olan etkisiydi. Sonuç olarak; araştırma kapsamında uygulanan akademik başarı testi sonuçlarının, dönemlere (öntest, sontest, kalıcılık) göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin tüm istatistiksel veriler, semantik analizin dini kavramların öğretim ve kalıcılığına olumlu ve anlamlı katkı sunduğunu ortaya koymuştur.

Araştırmanın istatistiksel verilerle ortaya koyduğu bu hususu, “Kavram” ve “Semantik-Anlambilim” terimlerine dair literatürde yer alan bilimsel verilerle karşılaştırarak biraz daha açmak yerinde olacaktır.

Kavramların orijinalleri vardır. Kavramlar zaman içerisinde biçimsel ve içeriksel değişimlere uğrayabilirler ancak kavramların orijinalleri vardır.²⁸ Kavramların orijinallerine ulaşmak için onların zaman içerisinde yaşadıkları anlam genişlemesi, anlam kayması vb. anlam olaylarını tespit etmek gerekmektedir. Bu da o kavramlara dair analitik bir çalışmayı gerektirmektedir ki bu anlamda; “Herhangi bir dildeki kelimelerin anlamlarını; tarihin merhaleleri içerisinde artzamanlı bir inceleme ile anlamda meydana gelen değişiklikleri ve bunların sebeplerini gözlemlemek suretiyle inceleyen metot” şeklinde tanımlanabilen²⁹ Artzamanlı/ *Diachronic* Semantiğin, kavramların orijinaline ulaşmak için imkân sunacağını düşünüyoruz.

“Kavramlar kendi aralarındaki etkileşim ve ilintiye bağlı olarak bir bütünü oluşturabilirler.”³⁰ Türkçede “kavram alanı, dil alanı” denilen, “Kavramlar zihinde birbirlerinden soyutlanmış, ayrı ayrı tasarımlar olmayıp, bir mozaik misali birbirleriyle sınırlandıkları için, birbirlerini etkileyen alanlar oluştururlar.” şeklinde özetleyebileceğimiz, ilk kez Alman dilbilimci Trier tarafından ortaya atılan “Semantik

28 Ülgen, *Kavram Geliştirme*, 108.

29 Abdülkerim Mücahid, “Semantiğin Arap ve Batı Dünyasındaki Serüveni,” çev. Celalettin Divlekçi, *AÜİFD* XLVII, sayı 2 (2006): 265.

30 Cemal Tosun, Recai Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminde Kavram Haritaları* (Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2005), 7.

Alan/*Semantic Field*" terimi, tam olarak bu konuya odaklanmaktadır. İzutsu bu konuda: "Bir dilin kelime hazinesi, o dile ait kelimelerin basit anlamda, her hangi bir ilişkisel bağ kurulmaksızın, gelişi güzel bir araya gelmesinden ibaret değildir. Aksine kelimeler, aralarında çoklu ilişkiler içerisinde bir araya geldikleri ve büyük ölçüde kesiştikleri alanlar, sektörler oluştururlar." demektedir ki, "Kendi aralarındaki ilişkiler nedeniyle bir araya gelen bu kelime sahalarına, "semantik alan" diyebiliriz.³¹ Ünlü dilbilimci Stephen Ullmann, dilde kendine özgü bir ayrıma dayalı olarak meydan gelen, sıkıca kaynaşmış sözcük dağarcıklarından (*lexical fields*) ve bu kavram alanlarının toplum için gelecek kuşaklara bir dünya görüşü, değerler düzeni ve yaşam felsefesi sağlama ve yansıtma imkânı olduğundan bahseder.³² Bu durumda, kazanımı hedeflenen kavramın dâhil olduğu kavram alanını oluşturan kelimeler arasındaki anlam bağlantıları ile aralarındaki benzerlik ve ayrımların ortaya konması için semantik analizlere başvurmak yerinde olacaktır.

"Bir sözcükle ifade olunan kavramlar, dille ilgilidir ve kavram zenginliği ile ait oldukları dilin anlatım zenginliği arasında doğrudan ilinti vardır."³³ "Her toplumun kendine özgü bir dili vardır ve doğada var olan nesnelere, meydana gelen olaylar, durumlar ile hareketlilikleri anlatırken bir kısım ses bilişimlerinden yararlanarak, onları kavramlaştırır."³⁴ Dinin, bir toplumda insanın dil yetisi dahilinde ortaya çıkan kavramlara yeni anlamlar kazandırarak onları kendi kavram hazinesine dahil ettiği bir gerçekliktir. Arapça konuşulan bir topluma, Arapça konuşan bir elçi kanalıyla gönderilmiş ilahi Kelâmı doğru anlamak için dini kavramların çoğunluğuna kaynaklık eden dünyanın en köklü, istikrarlı ve kelime hazinesi en geniş dillerinden olan Arapçanın incelikleri avantaj sağlayacaktır. Bu amaçla, dilbilimin anlam olgusuna odaklanan dalı Semantik- Anlambilim ilkeleriyle yürütülen çalışmalar, bizlere dini kavramları kendi bağlamında, doğru anlama yönünde imkânlar sunacaktır.

eş-Şâtîbî, İslami ilimlere dair metodolojik çalışması *el-Muvâfa ât* adlı eserinde lafız ve mana ilişkisinde çok önemli, can alıcı bir kurala işaret eder: "Delil, lafız hakkında hakikat olduğu zaman, onunla mecâzî manaya istidlalde bulunulamaz.

31 İzutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, 54-55.

32 Stephen Ullmann, "Anlambilimi," çev. Ahmet Kocaman, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Dil Yazıları Özel Sayısı XXXVIII*, (1978): 355-363.

33 Ülgen, *Kavram Geliştirme*, 115.

34 Doğan Aksan, *Anlambilim- Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlam Bilimi* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2016), 39.

Ancak müşterek (birden çok anlama gelebilen) lafzın umumu vardır ve umumdan hareketle müşterek lafzın her bir manası aynı anda kast edilmiş olabilir görüşü kabul edilirse bu bir tür istisna olur. Bu durumda şart olarak da; “o lafzı o manada Arapların kullanır olması” ileri sürülür. Bu şart olmadığı zaman ise bilinen dışında manada kullanılamaz.”³⁵ eş-Şâtîbî; “Ey inananlar! Sarhoşken ne dediğinizi bilene kadar, cünüpken -yolcu olan müstesna- gusledene kadar namaza yaklaşmayın.” (Nisa 4/43) ayetini örnek verir. Müfessirler buradaki sarhoşluktan kastın; gerçek manada sarhoşluk veya mecazi manada uyku sarhoşluğu olduğunu söylemişlerdir. Birisi kalksa ve takva düşüncesiyle burada kast edilen sarhoşluk; gaflet, şehvet ve dünya sevgisinden kaynaklı sarhoşluktur; cünüplükten kast edilen de günah kirlerine bulanmaktır. Gusülse, bunlardan tövbe etmektir derse, bu tefsir yanlış olacaktır. eş-Şâtîbî: “Çünkü Araplar, bu gibi yerlerde bu anlamlarda bu kelimeleri kullanmazlar ve söz konusu kelimelerin bu anlamlarda kullanıldığını bilmezler” der. Böyle bir tavrın sahih olmadığını gösteren en güçlü delil; *Kur’an’ın Arapça ile, Arapların dili ile gelmiş olmasıdır. Sünnet de aynı şekilde Arapların anlayabileceği bir dil ile gelmiştir.* Bu tür yorumlar ise, onlarca bilinmeyen şeylerdir.”³⁶ Semantik analizin ilkeleri doğrultusunda Arapça kaynaklı dini kavramlara karşılık gelen kelimeleri eş anlamlılık, zıt anlamlılık, çok anlamlılık gibi kriterlerle değerlendirmek, kavramlara yüklenebilecek anlamlara dair bir sınırı ifade ederken, kasıtlı kasıtsız yanlış yorum ve anlamaların önüne geçecektir. Bu durum dini kavramların doğru anlaşılması amacına hizmet ederken, İslam dünyasında kavramların yanlış anlaşılmasından ve kör taklide dayalı eksik öğrenmelerden kaynaklı sorunların önlenmesi amacına da katkı sunacaktır. Akyürek, “Din Öğretimi Açısından Kavram Öğretiminin Önemi” başlığı altında, bilinçli ve sistemli dini bilgi edinmek, özgürlüğe ve kişilik gelişimine katkıları vb. yönlerden dini kavramların sistemli öğretiminin önemine değinmiştir.³⁷

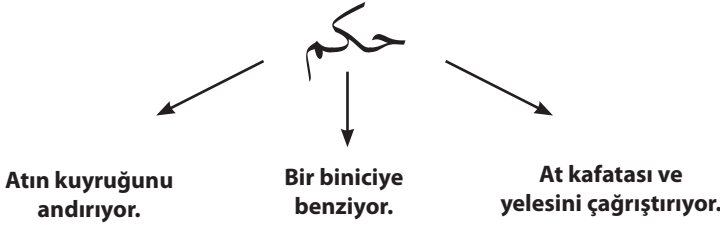
Anahtar dini kavramların öğretiminde başvurulacak semantik analizler, ilahi vahyin doğru anlaşılması anlamında da bir katkıya işaret etmektedir. Örnek üzerinden konuyu açacak olursak: Araştırmamızın öğretim programında yer alan, odak dini kavramlardan olan “Hikmet-حكمة” kavramını açıklarken, kontrol grubunda klasik kavram öğretimi modeline uygun olarak “Hikmet” kavramının sözcük an-

35 İbrahim b. Musa b. Muhammed eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, çev. Mehmed Erdoğan, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1993), cilt. 3, 47-48.

36 eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 49.

37 Akyürek, *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi-Doğruluk Kavramı Örneği*, 169-173.

lamı ile kaynaklarda geçen tanımı gibi hususlara yer verirken; deney grubunda klasik kavram öğretimi modeline ek olarak yürüttüğümüz semantik analiz çalışmasında, deney grubu öğrencilerine bu odak kavramın Araplar tarafından kullanıldığı farklı türevlerinin (Hâkim, hakem, istihkam, hekim vb.) kesiştiği ortak anlamın “engel olmak” olduğu vb. verilerle desteklenmiştir. Böyle olunca söz konusu kavramlardan Hâkim: Zulme engel olan, Hakem: Kuralsızlığa engel olan, İstihkam: Düşmanın ilerlemesine engel olan, Hekim: Hastalığa engel olan, anlamlarına gelmektedir. Hikmet odak kavramı çerçevesinde, yalnız onunla aynı kökten türeyen ve her biri anahtar terim hüviyeti taşıyan bu kısa semantik analiz sonucu, yukarıda da görüldüğü üzere kötülüğe, yanlışa ve dalâlete engel olma anlamı ön plana çıkmaktadır. Bundan hareketle, Hikmet: “Hakikat dışı olan ve kişiyi dalâlete sevk eden her şeyi, **engelleyen** bilgi veya iksir.” şeklinde tanımlanmaktadır.³⁸ Ayrıca Araplar tarafından, ata gem vurma, atı zapt etme (onu kontrol ederek, dizginleyerek yoldan ve kontrolden çıkmasına **engel olmak**) anlamında kullanılan “حکم” fiilinin morfolojik (biçim) olarak, anlamını nasıl kuşattığı bilgisine de yer verildi. Bu tarz bilgilerin öğrencinin kavrama dair ilgisini artırdığı ve kalıcılığa etki ettiği düşüncesindeyiz.

“Kavram Öğretiminde Temel Model” adını verdiği yedi aşamalı modeli, kavram öğretimini planlama aşamasından ölçmeye kadar aşamalandıran eğitim bilimci Martorella’nın literatürde “Kavram Analizi Stratejisi”³⁹ olarak adlandırılan modeli, semantik analiz yöntemiyle benzerlikler arz etmektedir. Yeni kazanılan her kavramı zihne asılmış bir kancaya benzeten, bu sayede her düşüncenin insan zihninde uygun kancaya takılabileceğini söyleyen Martorella, öğrenci tarafın-

38 Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod*, 441.

39 Hakan Dündar, Naciye Aksoy, “Kavram Analizi Stratejisinin Öğrencilerin Kavram Öğrenme Başarısı ve Hayat Bilgisi Dersine İlişkin Tutumlarına Etkisi,” *Akademik Bakış Dergisi- Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler e-Dergisi* 22, (2010): 12, erişim 05 Kasım 2018, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868199.pdf>

dan öğrenilmesi zevkli kavramlara “*good faith*-iyi niyet kökenli” kavramlar adını vererek, geliştirdiği iki envanterden ilki olan “Kavram Uygunluk Envanterinde” 3 soruya yer verir. Bu sorulardan iki tanesi dikkat çekmektedir. Bir tanesi, “Söz konusu kavram önemli mi? Yani eğitimci veya alan uzmanı kişi, bu kavramın öğrenci tarafından kazanılması gereğine inanıyorlar mı?” sorusudur. Bir başkası ise; “Adı geçen kavram formal bir şekilde öğretilmeli mi, yoksa öğrencinin o kavramla ilgili informal bilgisiyle yetinilmeli mi?” sorusudur. Takdir edileceği üzere, ülkemizde din öğretimi kapsamında yürütülmekte olan öğretim programlarında yer verilecek kavramlarla ilgili de, Martorella’nın, “Söz konusu kavram önemli mi? Yani eğitimci veya alan uzmanı kişi, bu kavramın öğrenci tarafından kazanılması gereğine inanıyorlar mı?” sorusunun göz önünde tutulması yerinde olacaktır. Tefsir, Hadis, Kelâm, İslam Hukuku vb. İslami ilimlerin temel ıstılahları hakkında yapılan semantik analizlerin de odak kavramlar etrafında şekillendiğine tanık oluyoruz. Bu noktada Izutsu’ya ait Semantik-Anlambilim: “O dilin anahtar terimleri üzerine yapılan analitik bir çalışmadır.”⁴⁰ tanımını bir kez daha hatırlatmak isteriz. Akyürek, kitaplaştırdığı “Din Öğretiminde Kavram Öğretimi (Doğruluk Kavramı Örneği)” adlı doktora çalışmasında dini kavramların öğretiminin önemi başlığı altında şunları söyler: “Bu alandaki bilgi boşluğunun doldurulmasında sistematik ve plânlı-programlı bir din öğretiminin önemi göz ardı edilemez. Plânlı-programlı bir din öğretiminde ise *temel kavramların belirlenmesi ve bunların öğretimi* önemli bir yer tutmaktadır. Temel kavramların neler olduğu, gelişim dönemi özelliklerine göre çocuklara hangi düzeylerde öğretilmesi belirlenmelidir. Ayrıca *öğretimi yapılacak kavramlarla ilişkili diğer kavramların neler olduğu ve bunların ilişkileri de ortaya* konmalıdır.”⁴¹ Temel kavramların ve onların aynı anlam alanı içerisinde ilişki içerisinde olduğu diğer kavramların tespiti tam olarak bir semantik çalışmaya tekabül etmektedir.

Kılıç tarafından farklı dönemlerde yürütülen ve yukarıdaki satırlarda semantik analiz ilkeleriyle taşıdığı benzerlikleri ortaya koymaya çalıştığımız Martorella’ya ait “Kavram Analizi” yönteminin öğrenci akademik başarısına etkisini ölçmeye yönelik iki adet çalışmanın bulguları, araştırmamızın bulgularıyla örtüşmektedir. Kılıç’a ait ilk çalışma; 2004-2005 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği ve Okul Öncesi Öğretmenliği bölümü öğrencileriyle yürütülen “ Kavramların Öğretiminde Kavram Analizi

40 Izutsu, *Kuran’da Tanrı ve İnsan*, 34.

41 Akyürek, *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi-Doğruluk Kavramı Örneği*, 169-173.

Yönteminin Akademik Başarıya ve Bilişsel Esnekliğe Etkisi" adındadır. İkinci çalışma ise; 2007-2008 eğitim öğretim yılında Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği Bölümü 4. Sınıf öğrencileriyle, yarı deneysel metot ile yürütülen; "Kavram Analizi Yönteminin Kültür Kavramının Öğrenilmesine Etkisi" adlı çalışmadır. Her iki çalışmada elde edilen bulgulara bakıldığında; "Bir kavramın tanımının, özelliklerinin, özellik olmayanlarının, örneklerinin ve örnek olmayanlarının verilmesinin (kavram analizi) kavram öğrenmeyi kolaylaştırdığı ve akademik başarıyı artırdığı" söylenebilir. Kavram analizi yöntemiyle öğretim faaliyeti yürütülen deney grubu lehine, kontrol grubuna göre daha anlamlı bir öğrenme gerçekleştiği hususları tespit edilmiştir.⁴² Bir kavramın doğru tanımının öğrenilmesi, kavrama dâhil olan örnekler ile dâhil olmayan örneklerin tespiti, o kavramla ilişkili olan ve olmayan diğer kavramlara dair dilin imkânları içerisinde başvurulabilecek tüm öğretim yöntemleri semantik analiz öğeleri arasında yer almaktadır. Semantik analizi yapılan bir kavramla ilgili olarak yapılan bir çalışmada bazen o kavramın ne olmadığını, ya da neleri kapsamadığını, X kelimesini X olmayan şeklinde zıddı üzerinden ortaya koymak da semantik analizin yöntemlerindedir.⁴³

Bilindiği üzere; kavram öğretiminin temelini; kavramın ayıt edici ve ayırt edici olmayan özelliklerinin belirlenmesi ile kavrama örnek olan ve olmayanları sıralamak teşkil etmektedir. Yani kavramın ne olduğunu, neleri kapsadığını aktarmak kadar; ne olmadığını ve neleri içermediğini iyi aktarmak da önem arz etmektedir.⁴⁴ Örneğin "Bu iyi değildir" ifadesiyle gönderme yapılan davranışları bilmek, semantik uğraşanlar açısından ne tür davranışların "iyi" kategorisinde değerlendirildiğini bilmek kadar kıymetlidir. İzutsu, bu bağlamda özellikle ahlaki değerlendirmenin sınırlı referans alanı içerisinde X olmayan hakkında bilgi vermenin, X'in kendi semantik kategorisini tespitinde çok etkin bir araç olabileceği görüşündedir.

42 Bulgular için bkz. Figen Kılıç, "Kavramların Öğretiminde Kavram Analizi Yönteminin Akademik Başarıya ve Bilişsel Esnekliğe Etkisi," *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18, sayı 2 (2008): 224-225; Figen Kılıç, "Kavram Analizi Yönteminin Kültür Kavramının Öğrenilmesine Etkisi," *e-Journal of New World Sciences Academy* 4, (2009): 1386.

43 İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, 93.

44 Kılıç, "Kavramların Öğretiminde Kavram Analizi Yönteminin Akademik Başarıya ve Bilişsel Esnekliğe Etkisi," 225.

Araştırma Sonunda Deneysel Grubu Katılımcılarına Uygulanan Değerlendirme Formuna Dayalı Sonuçlar

Deneysel grubunda yer alan öğrencilerin semantik analiz yöntemine dair değerlendirmelerine ilişkin geliştirilen değerlendirme formundan elde edilen betimsel istatistik analiz sonuçları incelendiğinde;

- Kavram öğretiminin eğitim öğretim süreçlerindeki önemini kavramama katkı sağladı. (Katılıyorum: %37,5; Kesinlikle katılıyorum: % 62,5)

Kavram öğretimi süreçlerinde ideal olan, öğretilecek kavrama dair öğrencinin sürecin başlangıcında bilgilendirilmesidir. Eğitim bilimci Gagne'nin kavram öğretim modelinde, hedeflenen performansı göstermek için gereken dışsal koşullar kapsamında: Hangi kavramı öğrenecekleri bilgisi öğrenciye bildirilmeli, verisi yer almaktadır.⁴⁵

- Kavram öğretiminin ilke ve yöntemleri hakkında bilgi edindim. (Katılıyorum: %50; Kesinlikle katılıyorum: % 50).

Deneysel grubunda yer alan öğrencilerin bir süre sonra fakülte mezuniyeti ile birlikte, örgün ya da yaygın öğretim bünyesinde değişik öğretim kademelerinde veya Kur'an öğreticiliği, vaizlik, müftülük vb. din görevliliği kapsamında din öğretimi faaliyeti yürütecekleri ortadadır. Temel dini kavramların öğretimi noktasında edindikleri bilgiler, kavram öğretimi süreçlerini planlarken ve yürütürken onlara fayda sağlayacaktır. Kavram öğretiminin temel sınırlılıklarının başında öğretmenin genel kavram öğretimi ilke ve prensiplerini bilmemesi gelmektedir. Öğretmenin kavram öğrenme süreci ve öğretimle ilgili koşulları yeterince anlamamış olması durumu doğal olarak öğrencinin kavram öğrenmesini ve kavram öğrenme becerisi geliştirmesini olumsuz etkileyecektir.⁴⁶

Benzer şekilde görüş ortaya koyan Piaget de, kavram yanılgılarını bir biri üzerine eklenen tuğlalarla yükselen bir binaya benzetir. Kavram yanılgıları bilgi eksikliğinden kaynaklı boşluklardır ve **öğretmen tarafından verilen niteliksiz öğretim, öğrencilerin kavramla ilgili var olan önbilgileri ve karşılaşılan eksik deneyimler** bu boşlukları rastgele doldururlar.⁴⁷ Din Eğitimi Bilimi açısından, sahada din

45 Mahinur Karataş Coşkun, *Kavram Öğretimi* (Adana: Karahan Kitabevi, 2011), 80-81.

46 Ülgen, *Kavram Geliştirme*, 14.

47 Dündar, Aksoy, *Kavram Analizi Stratejisinin Öğrencilerin Kavram Öğrenme Başarısı ve Hayat Bilgisi Dersine İlişkin Tutumlarına Etkisi*, 3-4.

öğretimi görevi yürüten eğitimcilerin yanlışlarından kaynaklanan yanlış kavram öğretimlerinin önlenmesi, dini kavramların öğretimi aşamalarında “Öğreticiden Kaynaklanan Sınırlılıkların” en aza indirilmesi stratejik bir önem arz etmektedir.

- Semantik analiz hakkında bilgi edindim. (Kararsızım: % 6,3; Katılıyorum: %50; Kesinlikle katılıyorum: % 43,8)

Deney grubu ile yürütülen, toplamda 13 adet dini kavramın öğretim sürecinde semantik analizlere yer verirken, semantik-anlambilimin temel kavramları hakkında bilgiler sunduk. Özellikle anlam olgusu, eş anlamlılık, zıt anlamlılık, mecazi anlatımlar doğrultusunda ortaya çıkan Arapçanın zengin kelime hazinesi, söz konusu kavramların tarihi süreç içerisinde maruz kaldıkları anlam değişimleri kapsamında; anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam kayması gibi semantik kavramlarına yer verilmiştir. Kavramların çoğunluğu odak kavramlar arasından seçilmiş, yapılan semantik analizlerde, hakiki anlam ve izafi anlam olguları üzerinde de durulmuştur. Araştırmada yer alan “Semantik-Anlambilim” başlığı altında, semantiğin temel kavramlarına dair teorik bilgilere yer verilmiştir. Öğretim faaliyeti sırasında öğrencilerden alınan olumlu dönütlerin, geliştirilen değerlendirme formundaki önermelere verilen cevaplara da yansıdığı gözlemlenmiştir.

- Anlam alanı, anlam daralması, anlam kaybı vb. semantik kavramlarını öğrendim. (Kararsızım: % 6,3; Katılıyorum: %75; Kesinlikle katılıyorum: % 18,8)

“Dil değişiminin nedenleri, dili konuşan her bir kişinin bireysel yaşamı kadar çeşitli ve karmaşıktır: yabancılarla temas, çift dillilik, alt katmanlar, yazı dili, sürekli olarak simetri arayışında olan fonolojik sistem” ve başka nedenlerle, “Yaşayan bütün diller sürekli değişim geçirirler.”⁴⁸ Dilsel ögeler olan kavramların bu değişimden ari kalmaları düşünülemez.

- Semantik analizin dini kavramların doğru öğretilmesine katkı sunduğu fikrine ulaştım. (Kararsızım: % 6,3; Katılıyorum: %50; Kesinlikle katılıyorum: % 43,8).

Araştırmanın temel problemine (semantik analizlerin dini kavramların öğretim ve kalıcılığına etkisi) dair öğrenciler tarafından bir tasdik ifade eden bu önerme, araştırmanın kavramsal çerçevesi kapsamında yapılan literatür taraması yoluyla doğrulanmaya çalışılmış, nitekim araştırma kapsamında yaptığımız deneysel çalışmanın bulguları da, bu problemin kaynaklık ettiği hipotezimize müspet bir cevap ortaya koymuştur.

48 Roger Steven Fischer, *Dilin Tarihi*, çev. Muhteşem Güvenç, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 174-175.

- Dini kavramların kelime anlamları için ilk dönem Arapça sözlüklere bakmanın gerek ve önemini kavradım. (Kararsızım: % 6,3; Katılıyorum: %43,8; Kesinlikle katılıyorum: % 43,8).

- Bundan böyle dini kavramların öğretimi için sözlük çalışması yaparım. (Kararsızım: % 6,3, Katılıyorum: %37,5; Kesinlikle katılıyorum: % 56,3).

- Arapça kelimelerin çok anlamlılığının kavramları doğru anlamaya yardımcı olduğunu düşünüyorum. (Kararsızım: % 6,3, Katılıyorum: %37,5; Kesinlikle katılıyorum: % 56,3).

Yukarıdaki son üç önermenin, çoğunluğunu Arapça kökenli kelimelerin oluşturduğu dini kavramların öğrenme ve öğretme süreçlerinde yapılacak sözlük çalışmalarının faydalarına işaret ettiği görülmektedir. Bu kavramlara kaynaklık eden Arapça kelimeleri eş anlamlılık, zıt anlamlılık ve çok anlamlılık (mecaz) bağlamında değerlendirmelere tabi tutmak, kavramlara dair doğru ve kalıcı öğrenmelere katkı sunacaktır. Kavramın örnek olanlarını ve olmayanlarını tespiti, benzerlik ve farklılıklarıyla birbirine yakın kavramları ayırttırmaya aracılık edecektir. "Bir dilin kelime hazinesi, o dile ait kelimelerin basit anlamda, her hangi bir ilişkisel bağ kurulmaksızın, gelişi güzel bir araya gelmesinden ibaret değildir. Aksine kelimeler, aralarında çoklu ilişkiler içerisinde bir araya geldikleri ve büyük ölçüde kesiştikleri alanlar, sektörler oluştururlar. Kendi aralarındaki ilişkiler nedeniyle bir araya gelen bu kelime sahalarına, "semantik alan" diyebiliriz.⁴⁹

Kur'an'la birlikte Arap dili, cahiliye dönemi kelimelerinin yepyeni semantik değerler edindiği kavramsal sistem haline geldi. İzutsu, bu noktadan sonra işinin, semantik alanların her birinin nasıl yapılandırıldığının ayrıntılarını araştırmak ve birbirlerine bağlı unsurların oluşturduğu son derece karmaşık bir bütünün içerisinde bir tanesini nasıl çıkarıp gelebileceğini incelemek olduğunu söyler.⁵⁰ Semantik çalışması yapan kişinin öncelikli görevlerinden birisi, semantik alanların kendi içlerine meydana geliş biçimlerini tespit etmek ve kendi içinde anlamlı bütün oluşturan bu yapıdan en doğru anlamı çıkarmanın imkânını araştırmaktır. Oluşturulan semantik alanın tahlilini yaparken, merkez kavram yani odak kelime/*focus word* ve onun anlaşılmasında anahtar rol üstlenen anahtar terimler arasında semantik analize dayalı metodolojik bir süreç takip edilmelidir.⁵¹

49 İzutsu, *Kuran'da Tanrı ve İnsan*, 54-55.

50 İzutsu, *Kuran'da Tanrı ve İnsan*, 57.

51 Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem," *Hikmet Yurdu* 6, sayı 11 (2013): 146-147.

Semantik alanlar ile odak kavramların tespiti için yapılabilecek bir çalışmanın ilk aşamasını açacak olursak: Kelimenin etimolojik yapısını belirlemek, kök anlamını elde etmek için mümkün merteye erken dönem sözlük ve kültür kaynaklarına müracaat etmek, bu anlamda üzerine çalışılan kavram Kur'an menşeli bir kavramsa, nüzul döneminde ona yüklenen anlamı tespite çalışmak. Bu amaçla; *Kitâbu'l Ayn, Mu'cem'u Meğâyisi'l-Luğa, Lisânu'l-Arab, el-Kâmûsü'l-Muhtâ* vb. ilk dönem etimolojik sözlüklere, *Ğaribü'l-Kur'ân, el-Eşbâh ve'n-Nezâir, el-Müfredât* benzeri kelime ve kavram sözlüklerine bakmak. Kelimenin etimolojisine ve kök anlamına dair bu türden sözlüklerin semantik analiz çalışmalarında önemi büyüktür.⁵² Araştırma kapsamında oluşturulan öğretim programında yer verdiğimiz 13 adet dini kavrama dair yaptığımız etimolojik çalışmanın öğrencilerde bu yargının oluşmasına aracılık ettiğini düşünüyoruz.

Kaynakça

- Aksan, Doğan. *Anlambilim- Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlam Bilimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2016.
- Akyürek, Süleyman. *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi-Doğruluk Kavramı Örneği*. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.
- Arı, Ramazan, Ömer Üre ve Hasan Yılmaz. *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Konya: Mikro Yayınevi, 1998.
- Büyükoztürk, Şener vd.. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2016.
- Cevizci, Ahmet. *Büyük Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Coşkun, Mahinur Karataş. *Kavram Öğretimi*. Adana: Karahan Kitabevi, 2011.
- Demir, Ömer. "Dini Kavramlar ve Öğrenme Ortamları: Salih Amel Örneği." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013.
- Dereli, M. Vehbi. "Arapçayı Doğru Kullanmanın Kur'an'ın Anlaşılmasına Olan Etkisi." *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi* 34, (2012): 29-50.
- Dündar, Hakan, Naciye Aksoy. "Kavram Analizi Stratejisinin Öğrencilerin Kavram Öğrenme Başarısı ve Hayat Bilgisi Dersine İlişkin Tutumlarına Etkisi." *Akademik Bakış Dergisi- Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler e-Dergisi* 22 (2010): 12-39. Erişim 05 Kasım 2018. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868199.pdf>.
- eş-Şâtibî, İbrahim b. Musa b. Muhammed. *el-Muvâfakât*, çev. Mehmed Erdoğan. İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.
- Fischer, Roger Steven. *Dilin Tarihi*, çev. Muhteşem Güvenç. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Gezgin, Ali Galip. *Tefsirde Semantik Metod*. (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015).

52 Hasan Yılmaz, "Kur'an Kelime ve İfadelerini Anlamada Kavram Tefsiri ve Semantik Analiz Yöntemi" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2003), 142.

- Güler, Mustafa. "Grup Rehberliği Programının Engelli Çocuğa Sahip Çalışan Annelerin Mesleki Tükenmişlik, İşle Bütünleşme ve Eş Tükenmişliği Düzeyine Etkisi." Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi, 2018.
- Gümüş, Nevzat, Görkem AVCI. "Altıncı Sınıflarda Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrencilerin Coğrafi Kavramları Anlama Düzeyleri ve Kavram Yanılgılarının Belirlenmesi." *JASSS* 47, (2016): 191-206.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2011.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem." *Hikmet Yurdu* 6, sayı 11 (2013): 105-178.
- Kılıç, Figen. "Kavramların Öğretiminde Kavram Analizi Yönteminin Akademik Başarıya ve Bilişsel Etkiğe Etkisi." *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18, sayı 2 (2008): 223-238.
- Kılıç, Figen. "Kavram Analizi Yönteminin Kültür Kavramının Öğrenilmesine Etkisi." *e-Journal of New World Sciences Academy* 4, (2009): 1381-1391.
- Mücahid, Abdülkerim. "Semantiğin Arap ve Batı Dünyasındaki Serüveni," çev. Celalettin Divlekçi, *AÜFD* XLVII, sayı 2, (2006): 259-265.
- Okumuşlar, Muhiddin, Fatih GENÇ. "Din Eğitiminin Bilimselleşmesi/Neliği." *Din Eğitimi: El Kitabı* içinde, ed. Recai Doğan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Ömer, Ahmed Muhtâr. "Anlam Değişmesi," çev. Abdullah Hacibekiroğlu, Tahsin Yurttaş. *Mütefekkir-Aksaray Ün. İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4, sayı 8 (2017): 457-468.
- Sav, Bahattin. "Anlam Değişmeleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme." *G. Ü. Gazi Eğitim Fak. Dergisi* 23, sayı 1 (2003): 147-166.
- Senemoğlu, Nuray. *Kuramdan Uygulamaya Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Pegem Akademi, 2001.
- Tosun, Cemal, Recai Doğan. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminde Kavram Haritaları*. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2005.
- Ullmann, Stephen. "Anlambilimi," çev. Ahmet Kocaman. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Dil Yazıları Özel Sayısı XXXVIII*, (1978): 355-363.
- Ülgen, Gülten. *Kavram Geliştirme*. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004.
- Yılmaz, Hasan. "Kur'an Kelime ve İfadelerini Anlamada Kavram Tefsiri ve Semantik Analiz Yöntemi." Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2003.
- Yılmaz, Kaya, Ramazan ÇOLAK. "Kavramlara Genel Bir Bakış: Kavramların ve Kavram Haritalarının Pedagojik Açından İncelenmesi." *Atatürk Ün. SBE Dergisi* 15, sayı 1 (2011): 185-204.

